

BOGANMELDELSER

Claus Ott & Hans-Bernd Schäfer (red.): *Die Präventivwirkung zivil- und strafrechtlicher Sanktionen*. Mohr Siebeck, Tübingen 1999. ISBN 3-16-147058-3. IX + 405 pp. 198 DM. Fuldt udbytte af dette værk kræver både god beherskelse af tysk juridisk sprog og tilstrækkelig matematisk-økonomisk indsigt til at kunne mestre de sommetider tre fulde linier lange formler i visse dele af bogen. Recensenten har det første, ikke det andet, men heldigvis indeholder bogen meget solidt stof af ren tekstlig art. Værket samler bidragene til det sjette symposium i Travemünde i 1998 "zur ökonomischen Analyse des Rechts", og formen er behageligt lidet autoritativ, særlig ved at elleve af de tolv hovedindlæg efterfølges af en ofte ganske kritisk kommentar og en desværre kun kort sammenfatning af den følgende diskussion. Samtidig er de enkelte bidrag langt vægtigere, end optrykte konferenceindlæg plejer at være. Alt ledsages af lange litteraturlister og de i Tyskland uundgåelige fodnoter, således 102 i Gert Brüggemeiers indlæg *Haftungsfolgen* om nyere tendenser i skadeserstatningsretten. Kun omtrent halvdelen er kriminalistisk, men også det har sin pointe, da det generelle formål er en sammenlignende vurdering af de mulige indkridningsformer. Af pladshensyn koncentrerer jeg mig om de kriminalistiske bidrag.

Horst Entorfs indledningsforedrag *Ökonomische Theorie der Kriminalität* giver en god introduktion for den uindviede. Han stiller det for ikke-økonomer "irriterende" spørgsmål, hvormeget kriminalitet skal være tilladt, altså hvor mange overtrædelser må vi opgive at forfølge. Med udgangspunkt i klassikeren Beckers store artikel fra 1968 nævnes det samfundsøkonomiske regnskab for den enkelte forbrydelse med de logiske, omend provokerende konsekvenser, at ofrets (negative) tab vejes imod gerningsmandens (positive) gevinst, endog således at nogle teorier vil inkludere dennes *Rauschgenuss* over den lykkelige gennemførelse. Omfatter dette regnskab også voldtægtsforbryderens lystfølelse? Måske gives det bedste svar på moralistens uundgåelige væmmelse af veteranen Dieter Schmidtchen, den ældste deltager: Økonomen er ikke beføjet til at afgive værdidomme, men kan henvise til samfundsomkostninger ved at virkeliggøre en politik støttet på værdidomme. Ikke uventet udmunder Entorfs økonomiske teori i en anbefaling af bødestraffen beregnet således, at den frembringer maksimal prævention. I sin kommentar peger Schmidtchen dog på, at flere faktorer skal inddrages i teorien, f.eks. ikke-monetære straffe og situationen, hvor en gerningsmand ikke kan betale en bøde, ligesom f.eks. ofrenes afværgeomkostninger må indgå i kalkulationen.

I sit bidrag *Ökonomische Analyse des Strafrechts und Alternativen zum Strafrecht* gør Klaus Lüderssen gældende, at et ønske om anvendelse af straf er metafysisk, ja religiøst begrundet, og at en nøje analyse af den kalkulerende forbryder, *homo oeconomicus* på besøg i strafferetten, er en bestanddel af den endnu ikke afsluttede sækulariseringsproces. De mere vidtgående følgeslutninger af Lüderssens forsøg på, som det umiddelbart ser ud, at udnytte den økonomiske teori som støtte for en minimalistisk kriminalpolitik punkteres af Schmidtchen bl.a. med spørgsmålet om, hvorvidt Lüderssens udsagn "der Mensch hat seine Würde aufgrund seines eigenen selbstbestimmten Verhaltens", også gælder morderen.

"Hangman: Do you have last words? W. C. Fields: Well, this is certainly going to be a lesson to me." Med dette barske og bizarre eksempel på den yderste grænse for en økonomisk analyse over gevinst og tab, ikke direkte ved forbrydelsen, men ved straffen, indleder Schmidtchen sit eget bidrag *Wozu Strafrecht? Einige Anmerkungen aus ökonomi-*

scher Sicht, som ikke afholdtes og derfor desværre står ukommenteret. På velgørende måde fremdrager han dilemmaerne og vanskelighederne ved at overføre økonomiske tankegange til strafferetten. Hvilke af de af forbryderen opnåede fordele kan tages i betragtning som en del af velfærdsudbyttet? Hvordan skal det økonomiske regnskab se ud for overtrædelser begåede uden økonomisk motiv, og er det overhovedet muligt at opstille et regnskab for konsekvenserne ved en forbrydelse begået af lidenskab? Hvilke formler må opstilles for kriminalisering af forsøg?

Vigtige detaljspørgsmål behandles i *Henning Curti: Zur Abschreckungswirkung strafrechtlicher Sanktionen in der Bundesrepublik Deutschland: Eine empirische Untersuchung*. F.eks. er den betingede doms rette placering i straffens hierarki ikke et problem for jurister, som godt "véd", at den er strengere end en bøde, men alle vi praktikere kender gerningsmanden, der nok kortsigtet, men stadig rationelt anser bøden for strengere. Curti påpeger, at gerningsmandens forventninger om både opdagelsesrisiko og strafudmåling er meget usikre variable i en økonomisk teori. Hvordan indregnes tab af navn og rygte, stigmatiseringsvirkningen? Jeg anerkender som forf. generalpræventivens som almindelig afskrækkelse, men står, også på grundlag af forf.s egne iagttagelser, meget skeptisk overfor muligheden af at sætte denne virkning på formel. I en fodnote nævner Curti kriminologernes afvisning af den økonomiske teori, herunder Günther Kaisers udsagn om, at teorien gør alle mennesker til forretningsmænd, som "... ihr Verhalten durch die Kalkulation nach Lust und Schmerz bestimmen ..." – måske var debatten blevet både bredere og dybere, hvis en klassisk kriminolog og modstander af den økonomiske teori var inviteret til at levere et indlæg ved konferencen.

Blandt de øvrige bidrag vil jeg sluttelig fremhæve to, som behandler specifikke, økonomisk motiverede overtrædelser, hvor den økonomiske teori vel står stærkest.

Det ene er *Christian Kirchner: Komplementierung zivilrechtlicher und ordnungswidrigkeitenrechtlicher durch strafrechtliche Sanktionen*, som behandler insiderhandel og ulovlige aftaler ved budgivning under licitation. Selv anser han den generalpræventive virkning af sådant samvirke for svag; en af hans væsentligere indvendinger ville ikke passe i Danmark, idet han påpeger, at eventuelle frihedsstraffe i disse sager vil være meget korte, og sådanne fuldbyrdes så godt som aldrig i Tyskland, hvor omvendt Danmark i meget vidt omfang anvender korte straffe. Michael Adams' kommentar fastholder den generalpræventive virkning bl.a. med påpegning af en straffesags potentielt ødelæggende virkning for en erhvervsdrivende. Under den senere diskussion fremhævede flere, at den af menneskeretlige hensyn og naturen – ja, der står "Naturrecht" – krævede uskyldsformodning og andre straffeprocessuelle regler gør det betænkeligt at give strafretlige sanktioner forrang i stedet for en administrativt eller i civilrettens former gennemført inddragelse af den ulovlige fortjeneste.

Det andet bidrag er *Georg von Wangenheim: Eindämmung opportunistischen Verhaltens in der öffentlichen Verwaltung: Des Problem des "Anfütters" bei Korruptionsdelikten*. "Anfütters" kendes af den tålmodige lystfisker, der vil fange den mistænksomme fisk og igennem nogen tid smider uskyldige regnorme ud i søen, som fisken vænner sig til, således at den til sidst bider på agnen. I spændingsfeltet mellem borger og offentlig forvaltning betyder "Anfütters" de tilsyneladende uskyldige smågaver uden krav om gentjenester fra embedsmanden, som endnu på dette stadium ville nægte at lade sig bestikke direkte, men som blødgøres gennem gaverne til senere brug. Gennem "Anfütters" opnår giveren også viden over, hvem af flere mulige embedsmænd vil være svag over for et

senere bestikelsesforsøg. Den økonomiske teori – som i dette kapitel udformes i de mest komplicerede formler i bindet, bl.a. fordi analysen ikke blot indbefatter gerningsmandens overvejelser over for den enkeltstående overtrædelse, men inddrager hele forløbet af kontinuerlig "Anfüttm" – drøfter bl.a. nytten af en kronvidnerregel, hvorved den offentligt ansatte, som har taget imod ulovlige gaver, ved tilståelse kan opnå straffrihed og en vis efterforsøgelse efter den uundgåelige afsked fra tjenesten, også selvom egentlig pensionsret går tabt. Et eksempel på, at korruption i den offentlige sfære synes at være et alvorligere problem i Tyskland end i Norden, er, at først i 1995 afskaffedes skattefradraget for betalinger til embedsmænd i inddlandet. Grænsedragningen mellem ret og uret synes også vanskelig i Tyskland, hvor forf. nævner risikoen for at gøre forholdet mellem forvaltning og borger mindre "kundeorienteret", ja umenneskeligt, og for at forårsage en følelse af fornærmelse ved afslag på mindre gaver eller invitationer. Under diskussionen pegedes på den i det fjerne Østen kendte "gavekultur", tilsyneladende uden afstandtagen.

En i mange henseender spændende bog for den nordiske kriminalist, for hvem den økonomiske teori indtil nu kun har været netop en teori. Min skepsis over for teoriens generelle anvendelighed er ikke fjernet, men på et afgrænset område af mindre, fortrinsvis af "vindesyg" motiverede overtrædelser, hvor økonomiske sanktioner er nærliggende, kan dens nyttevirksomhed ikke afvises.

Peter Garde

Hillerød kriminalret

Ivo Appel: Verfassung und Strafe. Zu den verfassungsrechtlichen Grenzen staatlichen Straffens. Duncker & Humblot, Berlin, 1998. 669 s.

Föreliggande dissertation har under vinterterminen 1996/97 godkänts som doktorsavhandling vid universitetet i Freiburg under handledning av professor Klaus Tiedemann. Boken är på många sätt speciell. För det första är den i mitt tycke oskäligt tjock och omsändlig. Man frågar sig om allt måste behandlas med samma noggrannhet och minutiösa dokumentation. Läsaren väntar med viss oro på författarens habilitationsskrift. För det andra tar boken upp ett åtminstone för finska förhållanden mycket aktuellt tema, nämligen straffrättens förhållande till grundlagens rättighetskatalog. Finland erhö11 1995 en ny rättighetskatalog, en katalog som givetvis även ingår i den nya Finlands grundlag som träder i kraft 1.3.2000. Frågan har redan diskuterats i den finska juridiska litteraturen, bl.a. av Ari-Matti Nuutila och Kimmo Nuotio i verket "Perusoikeuspuheenvuoroja (Pekka Länsineva och Veli-Pekka Viljanen red.)", Turun yliopisto, Turku 1998). För det tredje utgör Appels bok en intressant motpol till professor Otto Lagodnys habilitationsskrift "Das Strafrecht vor den Schranken der Grundrechte" från 1996. Sistnämnda bok har bl.a. recenserats av Ulfried Neumann i Goldammers Archive 1999 s. 35-39.

I bokens "Einleitung" ges läsaren en klar och koncis bild av de mål som Appel vill uppnå med sitt arbete. I första hand vill han koppla straffrätten närmare till grundrättigheterna i författningen, dvs. visa hur grundrättigheterna begränsar bruket av straffrätten (51). Härvid måste två system sammanjämkas. Det gäller författningens specifika regler för straffrätten (främst legalitetsprincipens krav på tydliga och klara straffbestämmelser) och författningens allmänna regler för hur statliga ingrepp i medborgarnas rättssfär får göras.

Appel förverkligar sina intentioner i flera steg. Det första steget utgörs av en utförlig

redogörelse för författningsdomstolens verksamhet i syfte att utveckla och konkretisera en författningsrättslig straffmodell (59-244). Framställningen i kapitlet består av två avsnitt. I det mera omfattande avsnittet "Verfassungsrechtliche Anforderungen an die staatliche Strafgewalt" diskuteras bl.a. frågan om författningsdomstolen på något sätt kan sägas ha omfattat den straffrättsliga doktrins krav på att alla straffbestämmelser skall skydda något rättsgott. Appel konstaterar (nästan triumferande) att författningsdomstolen enbart kontrollerar om den beteendenorm, som straffhotet förutsätter och vid överträdelse riktas mot, klarar de krav som författningen ställer. I första hand gäller det att pröva normens förhållande till kravet på proportionalitet (79). Denna prövning av beteendenormens grundlagsenlighet är på inget sätt straffrättsspecifikt med undantag för att obestämdhetsförbudet måste respekteras. Därefter följer en prövning av om straffhotet och den konkreta straffmätningen samt verkställigheten uppfyller författningens krav (94, 164). Här aktualiseras förutom proportionalitetsprincipen flera specifikt straffrättsliga författningsbestämmelser, bl.a. förbudet mot grym och omänsklig bestraffning.

Det första kapitlets andra avsnitt ägnas åt författningsdomstolens bestämning av innehållet i straffbegreppet. Enligt Appel har domstolen inte förmått få fram några skarpa och dogmatiskt stringenta kriterier utan det är rätt långt fråga om ad hoc-lösningar (213).

Efter denna extensiva genomgång av författningsdomstolens praxis följer en mera kursorisk redogörelse i kapitel 2 för europeiska människorättskommissionens och människorättsdomstolens praxis om vad som skall anses vara en straffrättslig åtgärd. Enligt Appel underlåter man vid tolkningen av EMRK medvetet att slå fast entydiga kriterier för att även i framtiden kunna erbjuda ett tillräckligt skydd mot övertramp från staternas sida.

Så långt har Appel i första hand grundat sin framställning på författningsrättsliga argument. I kapitel 3 "Konkurrierende Modelle der Strafrechtsbegrenzung" tar sig författaren an det rent straffrättsliga. Han konstaterar med förvåning att straffrättsdogmatiken rätt långt underlåtit att beakta den moderna grundrättsdogmatiken (312). I stället försöker man självständigt och med egna kriterier bestämma gränserna för straffrätten. Han nämner bl.a. skyddet av rättsgoda, socialskadlighet, straffvärdighet och straffbehövlig- het. Särskild uppmärksamhet ägnas begreppet rättsgott. Domen blir hård: Under författningens herravälde är rättsgodabegreppet som en gräns för straffrätten både systemvidrigt och överflödigt (390).

Appel menar också att den tyska straffrättsdoktrinen inte heller har lyckats få fram kriterier på när en sanktion är att beteckna som ett straff. I kapitel 4 försöker sig författaren på att bestämma innehållet i straffbegreppet. Han utgår från att straffrättsens skyddsobjekt är "jene ordnungsgemäss gesetzten verfassungsgemässen staatlichen Verhaltensnormen, die der Gesetzgeber unter Einhaltung der verfassungsrechtlichen Grenzen mit Strafe bewehrt". Syftet med straffet är i sin tur att stabilisera och säkra beteendenormerna och vad som eftersträvas med dem: "Die verbindliche wertende Feststellung einer defizitären Einstellung zur Norm ist Ziel der strafrechtlichen Sanktionsnorm" (493). På något sätt menar Appel att fastställandet av bristande norminställning i ett formellt förfarande definierar staffet. Saknas detta har vi inte att göra med ett straff (500, 526). Vad jag kan är detta arbetets svaga punkt. Att koppla straffet till fastställandet av en klandervärd inställning till beteendenormer för knappast diskussionen längre än vad t.ex. människorättsdomstolen har gjort. Den intresserade hänvisas till kapitel 12 i Petter Asps dissertation "EG:s sanktionsrätt. Ett straffrättsligt perspektiv" från 1998.

Denna sin syn på straffbegreppet ställer Appel sedan i det avslutande kapitlet mot de

grænser som författningen ger för straffrätten. Han börjar med de författningsgarantier som specifikt gäller straffrättsliga sanktioner, dvs. kravet på skuld, ultima ratio samt kravet på att saken skall avgöras av en domare. Därefter ger Appel ett slags sammanfattning av hur han ser på den författningsrättsliga prövningen av straffrättsliga åtgärder.

Som helhet finner jag Appels verk mycket högklassigt. Det ger en straffrättare en rad utmaningar och tvingar till kontroll av gamla tankemodeller. Åtminstone gav den valuta för den offrade lästiden.

Dan Frände

Helsingfors universitet

Henrik Jensen: Ofrets århundrede. Samleren, København, 1998. 412 s.

Det kan undre, at en bog om ofrets århundrede helt kan undvære at beskæftige sig med viktimologi. Ganske vist er forfatteren Henrik Jensen historiker. Men han kommer langt omkring inden for andre fagområder som sociologi, psykologi, psykoanalyse, filosofi mv., og han har brugt meget biografisk og skønlitterært materiale. Det nærmeste HJ kommer viktimologien er følgende passus (s. 20):

Blandt de væsentligste neologismer i mediebehandlingen af offerproblematikken, er verbet *victimize*, at victimisere, gøre (nogen) til offer, oftest anvendt i passivformen, at blive gjort til offer. Ud fra dette er der ligefrem dannet ordet *victimology*, som er betegnelsen for en delvidenskab i psykologi og socialpsykologi. Offerlære ville man måske kalde det på dansk. Adjektivet *victimized* sættes ofte i forbindelse med udsatte minoritetsgrupper som anlægger eller tillægges offerstrategier.

Man kan ellers roligt påstå, at HJ ville kunne finde overbevisende dokumentation for sin tese, som den bl.a. er udtrykt i forordet (s. 9), at "[f]lere og flere fikseres i en rolle som offer og undviger et personligt ansvar", ved et nærmere studium af viktimologiens opståen (som i øvrigt ikke var i USA), dens hurtige ekspansion som teoretisk disciplin og - ikke mindst - dens praktiske udvikling: De utallige - undertiden yderst magtfulde - nationale og internationale offerbevægelser og -organisationer. Men selv uden dette righoldige materiale er der tale om en overbevisende - og skræmmende - fremstilling af, hvordan "offergørelsen siver rundt i samfundet, hvordan offerrollen bliver permanent hos den enkelte, og hvordan der sker en stadig koncentration omkring krænkelse og rettigheder". For en "professionel viktimolog" som denne anmelder giver bogen et velkomment perspektiv på beskæftigelsen med ofre for kriminalitet.

HJ afviser ikke, at der findes virkelige ofre, og at det tyvende århundrede var fuldt af dem. Men på den anden fløj befinder alle de sig, der poserer i rollen som "værgeløse ofre for brutale omgivelser" (s. 15) for at høste de fordele, som de bl.a. ved mediernes hjælp kan få. Rollen som offer giver iflg. forfatteren identitet som modvægt mod anonymitet og ensomhed, offerattituder indtages med skamløshed og aggressivitet i hård konkurrence med alle de andre ofre, virkelige som selvdeklarerede. I USA profiterer advokater på situationen, og - kunne det tilføjes - det gør politikere og erhvervsfolk også. HJ har en interessant sidestilling mellem offerstrategier og kriminalitet som midler til at nå målet: succes og rigdom, og han inddrager i den forbindelse Durkheims (og Robert Mertons) anomi-teori (s. 359 f.).

En meget stor del af bogen består i en beskrivelse af første verdenskrig og dens betyd-

ning för det västlige menneskes selvforståelse. Der opstår en tilstand af anomi, som i øvrigt forstærkes af anden verdenskrig, hvorefter der efter forfatterens mening ligefrem kan tales om en posttraumatisk periode. De historiske viktimiseringer i de to verdenskrige har lejet sig i den kollektive erindring. Vores tilværelse er præget af angsten for (igen) at blive ofre, og vi lader os så viktimisere af denne angst, der hele tiden forstærkes af alle mulige trusler og katastrofer. Selve velfærdsideologien er iflg. forfatteren en offerideologi, der har betydet, at der er sket en erosion af den enkeltes evne og vilje til at klare sig selv og sine problemer, og udviklet et samfund uden kollektivt selværd.

Bogen er velskrevet og indeholder mange overraskende synsvinkler og paradokser. Den kan på sine steder virke lidt springende i sit valg af eksempler og teorier, og kapitlerne om første verdenskrig kan virke for lange og detaljerede for deres formål, nemlig at give den historiske baggrund for forståelsen af den vestlige verdens "psykosociale tilstand" i slutningen af det tyvende århundrede. Men det ændrer ikke ved den kendsgerning, at der er meget stof til eftertanke både for den almindelige læser og for folk, der beskæftiger sig med "ofrenes rettigheder" eller - som det hedder i en norsk folder denne anmelder tilfældigt kom i besiddelse af for nylig - "rettfærd for tapere".

Beth Grothe Nielsen
Aarhus Universitet

Alexander S. Mikhlin: The Death Penalty in Russia. Kluwer Law International. The Hague, 1999. 183 sidor. Språk: engelska. ISBN: 904119312X.

I boken *The Death Penalty in Russia* diskuterar Alexander S. Mikhlin olika aspekter av dödsstraffets tidigare och nuvarande tillämpning i Ryssland. Boken avslutas med en diskussion om huruvida Ryssland bör avskaffa straffet i nuläget. Författarens nekande svar är sannolikt inte betydelseöst. Professor Mikhlin är nämligen verksam vid inrikesministeriet och tjänstgör som vetenskaplig rådgivare åt Duman, Federationsrådet och Högsta Domstolen i Ryssland. Dessutom har han medverkat i utformandet av Rysslands nuvarande kriminal- och strafflagstiftning som tillåter dödsstraffet för fem brottsrubriceringar.

Boken publiceras i en tid när Ryssland utsätts för påtryckningar från omvärlden att avskaffa dödsstraffet. I samband med att Ryska federationen den 28 februari 1996 blev medlem av Europarådet förband sig landet att följa *Europiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*. Ryssland skulle enligt avtalet omedelbart införa ett moratorium för avrättningar och avskaffa dödsstraffet i fredstid inom en treårsperiod. President Jeltsin införde ett inofficiellt moratorium några månader efter undertecknandet men ett stort antal personer hade redan avrättats under året. Ryssland har emellertid fortsatt att döma till döden. Tidsfristen för avskaffandet har löpt ut men straffet existerar fortfarande *de jure*. Jeltsin uppgav under 1999 att han avsåg att omvandla alla dödsdomar till livstids fängelse eller tidsbestämda straff (Committee on Legal Affairs and Human Rights, 1999). Den 6:e augusti 1999 uppmanade han Duman att avskaffa dödsstraffet. Men det finns krafter som motverkar ett avskaffande. Parlamentet har tidigare röstat ner ett förslag om ett officiellt moratorium och representanter för den ryska regeringen har hänvisat till den höga brottsligheten i försök att motivera en fortsatt tillämpning. Och i skrivande stund överskuggas frågan om dödsstraffet av kriget i Tjetjenien.

I *The Death Penalty in Russia* får läsaren bakgrunden till den nuvarande tillämpningen av dödsstraffet. Författaren diskuterar straffets speciella karaktär och gör en genomgång av straffets utveckling, från medeltid till nutid. Han beskriver hur dödsstraffet under vissa perioder tillämpats för en mängd olika brott med grymma avrättningsmetoder för att under korta perioder inte tillämpas överhuvudtaget. Redogörelsen följer de olika lagar som reglerat tillämpningen över tid. Men trots den kronologiska framställningen saknas en tillfredsställande anknytning till den historiska utvecklingen och den sociala kontext i vilken straffet tillämpas.

Den statistik som redovisas visar att ett stort antal personer dömts och avrättats i Ryssland. Mikhlin presenterar uppgifter över det totala antalet dömda, antalet dödsdömda och benådade från 1961 och framåt. Här visas några av de siffror som presenteras i boken, dock omräknade till fem års medeltal.

Tabell 1. I boken redovisad statistik. Samtliga dömda för mord, samtliga dödsdömda, dödsdömda för mord, fem års medeltal för åren 1961-1995 samt år 1996.

Därav framgår att antalet dödsdömda har minskat kraftigt i såväl absoluta som relativa

År	Samtliga dödsdömda	Dödsdömda för mord	Andelen dödsdömda för mord av det totala antalet dömda för mord (procent)
1961-65	1197	1044	26,3
1966-70	511	478	17,4
1971-75	354	329	12,3
1976-80	300	284	10,6
1981-85	443	423	12,4
1986-90	156	147	8,0
1991-95	153	150	4,3
1996	153	145	3,1

tal i förhållande till samtliga dömda. Antalet registrerade brott har under motsvarande period mer än fördubblats. Mikhlin menar att en restriktivare användning av dödsstraffet trots en ökande brottslighet kan tillskrivas en generell trend mot en alltmer begränsad användning av dödsstraffet samtidigt som Ryssland utsätts för hårda påtryckningar från omvärlden. Men han menar även att domstolarna anpassat sin toleransnivå till en högre brottslighet.

Mikhlin betonar också lagstiftarens försiktighet i tillämpningen och redovisar tidigare och nuvarande restriktioner. Aktuella begränsningar som nämns är att dödsstraffet inte tillämpas mot kvinnor, mentalt störda och personer under 18 och över 65 år. Till intäkt för att kvalitén i rättsapparaten är acceptabel nämns att den åtalade har rätt till försvarare och att fall där dödsstraffet kan komma ifråga endast kan avgöras av särskilt kvalificerade domstolar. Författarens förtroende för rättsväsendet är förvånande. Exempelvis menar han att antalet oskyldigt dömda är mycket lågt och anger att endast två fall är kända. Bedömningen framstår som orimlig utifrån den kunskap som finns om felaktiga domar i USA och utifrån det stora antal personer som dömts till döden i Ryssland. En nordameri-

kansk kommitté listade år 1993 fyrtioåtta personer som dömts till döden i USA men som under en 20-årsperiod släppts fria på grund av att deras oskuld bevisats i efterhand (Bedau, 1997). Det är inte rimligt att tro att Rysslands rättsväsende skulle vara mycket säkrare.

I en del av boken riktar författaren strålkastaren mot de dödsdömda. Författaren anser nämligen att debatten om dödsstraffets fortsatta användande i alltför stor utsträckning handlat om filosofiska, logiska och juridiska argument medan de dödsdömdas sociala och psykologiska karaktäristika ignorerats. Av denna anledning försöker han värdera de dödsdömdas farlighet för samhället och enskilda individer, att fastställa deras skuld till samhället, samt att fastställa deras värde för familjer och samhället i stort. Inte oväntat visar analysen att de som döms till döden i de flesta hänseenden får socialt negativa värden. De är yngre och har sämre sociala band i form av familj och arbete jämfört med kontrollgruppen, samtliga dömda. Alla dödsdömda har begått grova brott, vilket är en förutsättning för att dömas till döden, och de är som grupp mer kriminellt belastade. Antalet som fallit offer för dem är stort. Resultaten visar också att de personer som döms till döden och sedan benådats erhållit fler disciplinerande straff och färre incitament jämfört med de i kontrollgruppen. Personalen vid fängelserna bedömer också dessa personer som mindre förändringsvilliga. Författarens slutsats beträffande de benådade är att "de presenterade uppgifterna gör det möjligt att tvivla på om majoriteten av de benådade personerna har ångrat sig, är tacksamma för att deras liv besparats, eller avser att sona sin skuld till samhället" (s. 101). Av redovisad statistik framgår att antalet benådade har ökat under de senaste åren och att benådning tillämpades i mycket stor utsträckning mellan åren 1992-1994.

Tabell 2. I boken redovisad statistik. Samtliga dödsdömda, benådade och avrättade, åren 1985-1996.

År	Samtliga dödsdömda	Benådade	Avrättade
1985	407	20	404
1986	225	41	227
1987	120	47	130
1988	115	72	88
1989	100	4	76
1990	223	2	72
1991	147	37	15
1992	159	54	1
1993	157	149	4
1994	160	124	19
1995	143	5	86
1996	153	0	53

Vid benådning omvandlas dödsstraffet till livstids fängelse. Huruvida omvandlingen skall vara villkorlig regleras inte i lagen. Det är föga förvånande att Mikhlin föreslår att denna omvandling skall vara villkorlig vilket enligt honom skulle medföra en preventiv

effekt. Intressant i sammanhanget är att liknande farhågor uttrycktes i samband med att dödsstraffet blev inkonstitutionellt i USA år 1972. Marquart & Sorensen (1997) studerade under en femtonårsperiod de 558 dödsdömda som till följd av Högsta Domstolens beslut fördes över till livstids fängelse. Undersökningen visade att om samtliga 558 fångar avrättats hade sju mord förhindrats. Dessvärre skulle samtidigt fyra oskyldigt dömda ha avrättats. Ett av dessa sju mord begicks utanför fängelsets murar, i delstaten Texas. Totalt kom över 28 000 mord och dråp till polisens kännedom i delstaten under den studerade perioden. Avrättandet av de fyrtiosju fångar som överfördes i Texas skulle således förhindrat att *ett* nytt mord tillfördes de övriga 28 000. I det perspektivet framstår Marquart & Sorensens (1997) slutsats - att avrättandet av dessa fångar inte skulle skyddat samhället avsevärt - som rimlig. Sannolikt skulle effekten vara densamma i Ryssland.

Bokens sista kapitel skall besvara frågan: Bör Ryssland avskaffa dödsstraffet i nuläget? Mikhlin verkar säker på sitt svar och avverkar följande områden: dödsstraffets allmänpreventiva effekt, risken att oskyldiga döms, den allmänna opinionen, diskriminering i rättsystemet, värdet av mänskligt liv, straffets grymhet och slutligen medlemskapet i Europarådet. Mikhlin hävdar att dödsstraffet har en exklusivt avskräckande effekt. Han konstaterar att en viss andel brott begås i situationer där konsekvenserna inte övervägs men resonerar sedan utifrån att gärningsmannen är en rationell individ som överväger risken att upptäckas, den potentiella förlusten samt den potentiella vinsten. Beträffande det inhumana i straffet argumenterar han att straffets humanitet är en kombination mellan att skydda samhällets medborgare och att använda minsta möjliga repression. Bedömningen måste därför innefatta gärningsmannens lidande, offrets lidande samt framtida lidanden som kan förhindras. Beträffande diskrimineringen konstaterar han att vissa grupper i högre utsträckning begår brott och att det kan härstamma i sociala orättvisor. Han menar emellertid att man bör se till handlingen och inte förlora objektiviteten. Ytterligare ett argument mot ett avskaffande, är enligt Mikhlin, att undersökningar visar att befolkningen vill behålla dödsstraffet.

Mikhlin anser således att Ryssland inte är redo att avskaffa dödsstraffet. I övervägandet strävar han enligt egen uppgift efter att utelämna den filosofiska inriktningen och istället fokusera på fakta kring användandet av dödsstraffet, de dödsdömdas personligheter och tillämpningen av benådning. Boken är aningen svår att följa och det är inte alltid klart varför vissa uppgifter presenteras. Det är svårt att avgöra om de fem första kapitlen endast är tänkta att vara deskriptiva eller om de skall betraktas som en del i en argumentationskedja. Mikhlin bok kan därför läsas på minst två sätt. En stor del av boken är rent deskriptiv och informativ. Sett ur det perspektivet kan den fylla en funktion, i meningen att den tillför ny information om dödsstraffet i Ryssland, vars omfattning och art sannolikt är okänd för de flesta. Författaren har detaljerad kunskap om hur lagstiftaren resonerat, vilka begränsningar som gäller samt vilka skyldigheter och rättigheter de dömda har. Vidare redovisar han officiell och inofficiell statistik kring dödsstraffets tidigare användning i Ryssland vilken kan utgöra ett underlag för diskussion.

Sett ur ett annat perspektiv utgör boken en argumentationskedja från första till sista kapitlet. Kortfattat lyder *Mikhlin argumentation* ungefär enligt följande. Dödsstraffet är lagens strängaste straff och det skall användas med försiktighet till dess att det inte längre behövs. Tillämpningen av dödsstraffet har förändrats, lagstiftaren är försiktig och har redan infört en mängd begränsningar. Risken att oskyldiga döms till döden är således mycket liten. Dessutom har de som döms till döden begått mycket grymma brott. De som

benådas är inte tacksamma för att deras liv besparats och de visar ingen vilja att återbetala sin skuld till samhället. Flertalet gärningsmän är rationella och dödsstraffet är därför exklusivt avskräckande vilket gör det till ett effektivt instrument i bekämpandet av brottsligheten. Dödsstraffet kan inte heller avskaffas på humanitära grunder eftersom humanitet är balansen mellan att skydda samhällets medborgare med minsta möjliga repressivitet. Att dödsstraffet skulle drabba särskilt utsatta grupper, d.v.s. frågan om diskriminering, är inte aktuell eftersom det är handlingar och inte grupper som straffas. Rysslands brottslighet är alarmerande och den ryska befolkningen stödjer dödsstraffet. Därför bör landet inte avskaffa straffet i nuläget.

Här finns inte utrymme att systematiskt bemöta Mikhlins argument. Några har dock nämnts: erfarenheter från USA visar att ett stort antal oskyldiga dömts till döden och omvandlingen från dödsstraff till livstids fängelse påverkar inte den totala brottsligheten. Detsamma gäller den allmänpreventiva effekten av dödsstraffet, något som jag behandlat i artikeln "Dödsstraffet i USA – allmänpreventivt eller brutaliserande", publicerad i denna tidskrift (nr. 1, 2000). Samtidigt kan man fråga sig om det är intressanta frågor. Den grundläggande frågan är om ett samhälle skall ha rätten att avrätta sina medborgare och om det är rätt att visa att mord är felaktigt genom att avrätta.

Betraktas boken som en argumentationskedja blir det slående att Mikhlin misslyckas med att ge en allsidig bild av dödsstraffet. Förvisso är det inte givet att en bok skall behandla alla aspekter av ett fenomen men författaren kritiserar andra debattörer för att de ger en ensidig bild av dödsstraffet. I det avseendet är inte Mikhlin bättre än någon annan, hans slutsats är ett resultat av en ensidig belysning av tillämpningen. Han har stor tilltro till rättsväsendet och betraktar gärningsmännen som ondskefulla men rationella individer. Han framför att dödsstraffet behövs för att kontrollera brottsligheten. Boken saknar någon form av kritisk samhällsanalys och anknytning till den sociala kontext i vilken straffet tillämpas. Mikhlin har inte övertygat mig om att Ryssland behöver behålla dödsstraffet.

Referenser:

- Bedau, Hugo A. (1997) *The Death Penalty in America: Current Controversies*. Oxford University Press. Oxford.
- Committee on Human Rights and Legal Affairs (1999) *Europe: a death penalty-free continent*. Europarådet.
- Marquart, James. W & Sorensen, Jonathan. R (1997) "A National Study of the *Furman*-Commutated Inmates: Assessing the Threat to Society from Capital Offenders". I: Bedau, Hugo. Adam. *The Death Penalty in America: Current Controversies*. Oxford University Press. Oxford.

Martin Bergqvist

Stockholms universitet

Inger-Lise Lien og Thomas Haaland: Vold og gjengatferd - et pilotstudie av et ungdomsmiljø. Samarbeidsrapport udgivet af Norsk institutt for by- og regionsforskning (NIBR) og Ungdom mot vold (UMV), Oslo, 1998 (81 sider).

Formålet med dette pilotstudie har været at belyse omfanget af kriminalitet og anvendelse af vold blandt unge i Oslo centrum. Og i og med at det kaldes et pilotstudie, må man vel se det som en appetizer i forhold til et større og grundigere studie.

85 unge (13-18-årige), alle velkendte brugere af UMVs klubvirksomhed og udvalgt ud fra bl.a. kriterier som social belastethed og kriminalitetserfaring, har udfyldt spørgeskemaer. Desuden er der gennemført en række observationer, interviews med enkelte unge, grupper af unge samt samtaler med socialarbejdere m.fl. En tredjedel af brugerne er af norsk etnisk baggrund, de øvrige har andre baggrunde.

De deltagende informanter er strategisk udvalgt og er på ingen måde repræsentative for hverken unge, 'etniske unge' eller brugerne af UMV.

Som projektets forfattere selv anfører ses bl.a. i medierne en stadig stærkere kobling mellem ord som 'ungdom', 'vold', 'bänder' og 'indvandrer'. Denne kobling, som vi også kender fra den danske mediearena og den politiske debat for tiden, fører til uheldsvangre forestillingsbilleder og stigma med tilsvarende uheldsvangre social- og kriminalpolitiske tiltag. (Se f.eks. D. Bouchets: *Det knuste spejl*, Odense, 1999 og kritikken heraf, (bl.a. B. Lihme i *Social Kritik*, nr.65-66, 1999) og Rigspolitichefens rapport: *Gadebänder i Danmark*, 1999 og kritikken heraf (I. Koch også i *Social Kritik*, samme nummer)) På trods af de kritiske bemærkninger om denne kobling, gør forfatterne sig delvis selv skyld i den kritiserede kobling. Men forfatterne skal have ros for - ulig de nævnte arbejder - at have talt med de unge, hvis færden og liv beskrives.

Selvom der ikke kan udtrages noget generelt om hverken omfang af kriminalitet blandt unge, der færdes i det offentlige rum i Oslo centrum, om 'etniske unge' eller mere eller mindre løse sammenrend af unge, får læseren noget at vide om de konkrete unge, der nu er valgt til at deltage i undersøgelsen. F.eks. om konflikthåndtering, de unges fællesskaber, kommunikationsformer, syn på vold og anden kriminalitet, begreber som ære og frygt, synet på 'de andre' m.v. Det er det imidlertid ikke altid klart hvorfra forfatterne henter oplysningerne om de mange berørte og relevante emner. Stammer de fra de unge selv, fra andres forskning, fra medier eller fra samtalerne med socialarbejdere, politifolk eller andre - eller lidt af det hele? Som pilotstudie anslår rapporten temaer, som bør studeres grundigere og bredere. Den giver, som pilotstudier jo netop skal, ideer til forskning og ansatser til forståelsesformer. Desværre stopper forskerne dog ikke dér. De konkluderer med procenter og grafer, de analyserer og perspektiverer, langt ud over hvad det lille studie kan bære.

Dette rejser et mere principielt spørgsmål: Er det hensigtsmæssigt at et pilotprojekt som dette formidles bredt og f.eks. sendes til anmeldelse? Dels kan denne præmature formidling mindske behovet og interessen for at gennemføre et grundigere, kostbart og tidskrævende studie, og dels er der overhængende risiko for, at de foreløbige resultater bliver anvendt uden ydmyghed og forbehold.

Af samme grund har jeg ikke refereret et eneste resultat!

Ida Koch

Frederiksberg Ungdomsrådgivning

Anne Berit Sandvik: Kampen om barna. Personer av taterslekts erfaringer fra barne og skolehjem, K-serien nr. 1 – 99.

Hjørdis Fodstad: Møter mellom tater og det norske samfunnet. Erfaringer fra tvangssterilisering, K-serien nr. 2 – 99.

Helene Oppen Gundhus: Automatisert kontroll av tillit. Forskyvninger i Arbeidsmarkedsetatens kontrollbilde, K-serien nr. 3 – 99.

Det ble nylig sluppet tre nye bøker i institutt for kriminologis serie, K-serien. To av disse, Sandvik og Fodstads publikasjoner, er resultat av den forskning som har rettet seg mot kontrollen av taterbefolkningen i Norge ved instituttet. Dette er en del av vår norske samtidshistorie preget av massive overgrep som vi har liten grunn til å være stolt av.

Sandviks bok handler om anbringelsen av taterbarn i barnehjem som ofte skjedde ved tvangstiltak som til tider kunne minne om ren kidnapping. I institusjonene, drevet av Norsk misjon blant hjemløse, skulle barnene "normaliseres" målet var at de skulle bli bofaste. Sandviks omfangsrike bok bygger på inngående intervjuer med informanter.

Fodstads bok omhandler tvangssteriliseringen som skjedde av tater særlig etter steriliseringsloven av 1934. Fodstad fremstilling bygger på en rekke intervjuer av blant annet tater som ble utsatt for tvangssterilisering (i perioden 1937 – 1969). Det var hovedsakelig to grunner for inngrepene. På 30 og 40-tallet ble det benyttet raseteoretiske argumenter med henvisning til lav IQ, mens man på 50 og 60-tallet i hovedsak begrunnet det ut fra moralske og samfunnsmessige hensyn. Fodstad dokumenterer på en rystende måte gjennom intervjuene hvilke konsekvenser disse inngrep fikk for den enkelte.

Gundhus bok omhandler et helt annet tema nemlig effektene og konsekvensene av de kontrolltiltak som har blitt iverksatt innen arbeidsmarkedsetaten. Det har de senere år blitt satt fokus på misbruk av dagpenger. Misbruk har vekket sterke følelser i opinionen og regnes som svært alvorlige handlinger. Ved å samkjøre dataregistre søker arbeidsmarkedsetaten å avdekke misbruk og på denne måten også søke å forebygge disse lovbrudd. Gjennom en bredt anlagt analyse belyser Gundhus de samfunnsmessige forutsetningene for å innføre denne kontrollen og hvilke konsekvenser den får for den kontrollerte, samfunnet og forholdet mellom arbeidskontoret og dets klienter.

Publikasjonene kan bestilles fra institutt for kriminologi ved universitetet i Oslo.

Paul Larsson

Universitetet i Oslo

Ragnhild Sollund: Kan vold forklares? Spartacus forlag AS, Oslo 1999

Kan vold forklares? er den ambisiøse tittelen på en bok av den norske kriminologen Ragnhild Sollund. Boka baserer seg på en undersøkelse av voldsdømte mannlige flyktninger i norske fengsler. Undersøkelsens siktemål var for det første å kartlegge hvor mange voldsdømte flyktninger det satt i norske fengsler på et gitt tidspunkt (februar 1998). For det andre ønsket Sollund å gjennomføre kvalitative intervjuer for å få tak i de voldsdømtes forhistorie og situasjon i Norge, dessuten deres egen forståelse av den voldshandlingen de er dømt for.

Sollund kommer fram til at det pr. februar 1998 satt 16 flyktninger mellom 15 og 35 år i norske fengsler, dømt for alvorlige voldslovbrudd. Dette utgjør 0,6 % av den totale fangebefolkningen, og 4,4% av fangebefolkningen med utenlandsk statsborgerskap. Det kan

være noen voldsdømte flyktninger som ikke er blitt fanget opp, på grunn av aldersavgrensningen forfatteren har gjort.

Av disse har Sollund gjennomført kvalitative intervjuer med 6 personer. At det ikke er blitt flere, skyldes diverse omstendigheter som forfatteren ikke har hatt kontroll over. Sollund har også gjennomgått rettsdokumentene i sakene til intervjupersonene sine.

Trass i det spinkle utvalget, kommer det fram mye interessant. Ja, dette er ei bok som i sjelden grad setter leserens tanker og følelser i sving. En kan vel ikke akkurat si at forfatteren klarer å svare på det store spørsmålet som stilles i tittelen. En kan heller ikke si at hun svarer på så mange små spørsmål. Men underveis presenterer hun materiale og refleksjoner som åpner for både undring og fortvilelse.

Det er mye vold i denne boka. For det første er det den volden flyktningene *er dømt for*. Det er denne volden boka søker en forklaring på. For det andre er det den volden flyktningene *kommer fra*: krig, forfølgelse og overgrep. For det tredje er det den volden de *kommer til*: byråkratisk uforstand, mistillit og avvising i det norske samfunnet. Boka skaper et bilde av mennesker som blir malt i stykker mellom det de har rømt fra og det de kommer til, og i denne prosessen skaper de sjøl nye ofre. Sollund trekker dessuten inn Bourdieus begrep "habitus": For noen flyktninger med bakgrunn i krig og fangeleire kan det å reagere fysisk på det de oppfatter som trusler sitte som en erfaringsbasert beredskap i kroppen.

Flere av Sollunds informanter har fått psykiatriske diagnoser og er idømt sikring. Det er ikke så underlig om alvorlige, psykiske problemer kan bli resultatet av den typen erfaringer som flyktningene har bak seg. Men for noen av de intervjuede kan det virke som om det er *situasjonen i Norge* som har utløst de psykiske problemene: De har vært sosialt isolert, har knapt fått oppfylt sine mest basale behov for bolig, mat og klær. Og det å ta seg fram i det norske samfunnet og prøve å få hjelp med det de sliter med, har fortonet seg som en forvirrende prosess med Kafka-aktige overtoner. Hvordan skal et traumatisert krigsoffer fra Midt-Østen vite hvordan en ter seg som en "riktig" klient på et norsk, offentlig kontor? Den som ikke mestrer klient-rollen på en akseptabel måte, kan det gå ille med. Sollund spør også om de som er satt til å hjelpe klienter har hatt problemer med hvordan de skal tolke en skremmende og provoserende mann som tropper opp på konto: Er han i ferd med å gå inn i en psykose, eller er han bare "fremmedkulturell"?

Paradoksalt nok er det fengslet og sikringen som har brakt en viss orden og trygghet inn i livene til noen av Sollunds informanter. I fengslet har de fått de basale behovene sine ivaretatt, de har fått en struktur rundt seg og et slags sosialt nettverk, de har fått tilbud om aktiviteter og helsetilsyn, inkludert samtaler med psykolog. Flere uttaler seg positivt om dette. Når fengslet framstår med et forsonende skjær i Sollunds bok, sier det sitt om hvordan disse flyktningenes liv i "frihet" har vært. Og for noen venter utvisning i den andre enden av fengselsdommen. Det norske samfunnets beskyttelsesbehov er viktigere enn flyktningens beskyttelsesbehov.

Hvilke forståelsesmåter finnes så når en skal prøve å forklare de voldshandlingene flyktningene i Sollunds undersøkelse er dømt for? For det første har vi psykisk sykdom. Flere av Sollunds informanter har som sagt fått en psykiatrisk diagnose. Men, påpeker Sollund, diagnosen har en tendens til å forskyve fokus fra det som gjorde at flyktningene *ble* syke til det at de *er* syke. De diagnostiserte sjøl godtar dessuten ikke uten videre merkelappen "sykdom" som forklaring på hva de har gjort. Og hvor mye mer forstår vi egentlig ved å snakke om sinnssykdom? Kanskje er "sinnssykdom" navnet vi setter på det vi ikke er i stand til å forstå?

Så har vi kultur. Det er en forståelsesmåte som på den ene sida er hyppig anvendt når negative handlinger begått av innvandrere og flyktinger skal forklares. På den andre sida er den også tabubelagt, nettopp fordi den så ofte brukes på en fordomsfull måte. Blant voldshandlingene i Sollunds materiale er det flere voldtekter, som blir bagatellisert og benektet av de flyktingene som er dømt for dem. Sollund er, fornuftig nok, svært forsiktig med å tilskrive dette et kulturbetinget kvinnesyn. Benekting og bagatellisering er det normale, også blant norske menn som utøver seksualisert vold mot kvinner. En kulturell forklaring som går ut på at volden finnes i bestemte kulturer, og at flyktingene så å si har den med seg i baggasjen når de kommer, er antakelig lite fruktbar. En annen sak er at møtet med det norske samfunnet kan være preget av så mange kulturelle kommunikasjonsbarrierer og frustrasjoner at resultatet blir onde sirkler, eller kanskje spiraler.

Videre er det ondskap. Her nærmer Sollund seg grensene for samfunnsvitenskapen. Samfunnsvitere sier gjerne at det å kalle noe "ondskap" ikke forklarer noe. Det er sant nok. Men blir ondskapen borte når en kaller den noe annet? Sollund refererer Lars Lidberg, svensk professor i rettspsykiatri, som "aldri har sett ondskap", men derimot "forstyrrelser og dårlig impuls kontroll". Denne måten å gjøre ondskapen antisepisk på, er for meg nokså meningsløs. Samfunnsvitere kan kanskje si noe om hvilke betingelser som kan bidra til å frambringe onde handlinger, men vi kan neppe forklare vekk ondskapen som eksistensiell kategori.

Til slutt er det naturligvis alt det flyktingene har vært utsatt for, alle vonde erfaringer de bærer med seg. Her har Sollund blant annet en lang (og interessant) drøfting av seksuelle overgrep mot menn, uten at det går helt klart fram hva hun vet om hvor utbredt denne typen erfaringer er blant menn med flyktingebakgrunn generelt og hennes informanter spesielt. På dette punktet kunne det vært viktig med videre forskning.

Boka avslutter med en rekke fornuftige forslag til endringer i hvordan flyktinger motas og følges opp. Forslagene er så innlysende at det neppe hadde vært nødvendig med noen forskning for å framsette dem. Ja, så innlysende er de at en uvilkårlig må spørre seg: Kan det norske samfunnets vold mot de flyktingene vi mottar forklares?

Kjersti Ericsson
Universitetet i Oslo

Peter Garde: Ariadnetråde gjennom retssalens labyrint. Artikler og foredrag 1985–1997. Dansk Jurist- og Økonomforbunds Forlag, 1998.

Kung Minos hade en dotter som hette Ariadne. Hennes liv blev spännande och omväxlande. Hon förälskade sig häftigt i hjälten Theseus och gav honom den hjälp som var fullständigt outhärlig för att han - efter att ha dräpt odjuret Minotaurus - skulle finna sin väg tillbaka ut ur labyrinten på Knossos. Hennes hjälp bestod som bekant i det dåd som utgjordes av att hon gav Theseus ett nystan garn, och i det råd som bestod i hur Theseus skulle använda sig av det för att finna sin väg genom den ohyggligt komplicerade labyrinten. Theseus och Ariadne rymde tillsammans, men Theseus övergav henne - enligt en förklaring på grund av att han haft en dröm om att de två aldrig kunde bli förenade eftersom han bara var en dödlig man. Ariadnes räddning blev Dionysos, guden som förknippas med vegetation, vin och extas. Han fann henne övergiven på Naxos och gifte sig med henne. Theseus i sin tur hade seglat vidare till nya äventyr.

Kriminaldommeren i Hillerød, Peter Garde, har samlat ett antal artiklar och föredrag som tillkommit mellan 1985 och 1997 i en antologi som han har valt att kalla "Ariadneträde gennem retssalens labyrint". Det finns inte någon som helst tvivel om att det är den gamla grekiska myten om Ariadne, Theseus, odjuret Minotaurus och labyrinten på Knossos som har inspirerat honom till bokens titel. [Omslagsillustrationen återger en mosaik som avbildar Theseus kamp med Minotaurus inne i labyrinten]. Men hur långt parallellen mellan å ena sidan mytens berättelse om Ariadne, och de andra personerna i hennes liv, och å andra sidan brottmålsrättegången, med domaren, dess parter och med dess andra aktörer skall föras blir en öppen gissning. Jag förmodar att Garde har tänkt sig boken och dess artiklar som ett nystan garn, som kan användas för att klara sig inne i och ur några av de labyrinter som straffrätten och straffprocessrätten ger upphov till.

Peter Garde är – inte minst i Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab – känd som en mycket flitig skribent.¹ Kännetecknande för hans bidrag är att han framträder och framhäver sig själv som en praktiker. Han har ju också varit ansatt i det danska justitieministeriet, övergått därifrån till polis- och åklagarmyndigheterna, för att sedan 1983 bli domare vid byretten i Hillerød, den ort på Nordsjälland som för utomstående framför allt är känd för Fredriksborg slott och dess praktfulla konstskatter.

Att tyngdpunkten skall ligga på den juridiska praktiken betonas också starkt i många av de bidrag som ingår i samlingsverket. I artikeln om "afhøring af børn" konstaterar Garde uttryckligen att hans speciella kunskap i ämnet nog beror på hans erfarenhet "en halv snes år som anklager og en lignende periode som dommer". Hela artikeln "Retfærdig rettergang set fra Strasbourg, Bergen og Hillerød", som egentligen är en anmälan av Jørgen Aalls doktorsavhandling om Europakonventionens artikel 6 och den norska straffprocessen, är en konfrontation mellan en teoretikers granskning av de internationella mänskliga rättigheterna och dess konsekvenser för brottmålsrättegången samt en praktikers syn på samma sak. I artikeln konstaterar Garde uttryckligen "at det under læsningen stadig mere er gået op for mig, at der mellem universitetsjuristens og dommerens anskuelsestype uværgelig må være mere end blotte nuanceforskelle". Att det är den praktiskt verksamma dommarens syn som presenteras framgår klart också i de flesta andra av bidragen i samlingsverket.

Gardes artiklar betonar inte bara det praktiska, utan i många avseenden till och med det praktiska rättslivet granskat i det vardagliga på en liten ort. Hillerød uppställs som en motpol till framför allt Köpenhamn. I det lilla bidraget som gäller "fuldmægtigreglen" finns ett avsnitt som behandlar de mycket konkreta praktiska konsekvenserna av att mindre tingskretsar sammanslås till större enheter. Garde begrundar bekvämlighetskonsekvenserna när det gäller lokalproblemet i domstolshuset: "Ved en retskredssammenlægning vil meget muligt Helsing og Hillerød retskredse blive slået sammen med hovedsæde i Hillerød dvs. at der skal skabes plads til formentlig en dommer, to andre jurister og fuld besætning af kontorfunktionærer. Hvor i alverden skal de sidde og virke?"

Det speciella med Garde är emellertid att han hela tiden, också om han utgår från ett mycket praktiskt betraktelsesätt, kopplar in rättsvetenskaplig teori grundad på en gedigen kunskap. Och också då han utalar sig som en deciderad lokaldomare i en liten domkrets har han uppmärksamheten riktad på det internationella, universella perspektivet, inte minst genom att beakta de internationella mänskliga rättigheterna och deras många konsekvenser för rättvisa. I sitt förord till samlingsverket jämför Hans Gammeltoft Hansen Peter Gardes juridiska författarskap med "prästgårdsteologin", alltså med sådana vetens-

kapliga teologiska avhandlingar som författas av praktiskt verksamma präster i dialog med deras egna pastorala praxis. Denna liknelse är enligt min mening ganska träffande. Det vi har att göra med är en form av "domstolsjurisprudens" där den rättsteoretiskt intresserade praktiska juristen ger sin syn på rätten och dess tillämpning.

Jag tror inte att detta är en liknelse som Garde själv vill ta avstånd från. I en av artiklarna (den om Kronebanksaken) konstaterar han att den dom som han skulle formulera efter den omfattande rättegången blev en praktisk ersättning för den "disputats, som jeg aldrig fik skrevet, da jeg til stadighed optoges af tidskrævende praktisk-juridisk virksomhed". Texterna i samlingsverket ger uttryck för både stort intresse för och kunskap om rättsteori samt en hängivenhet för att omsätta detta i den juridiska praktiken. Eller kanske tvärtom, av en önskan att utveckla den straffrättsliga och straffprocessuella teorin utgående från praktiken.

Peter Gardes juridiska texter utmärks av ett språk som ligger långt från ett torftigt kanslispråk. I själva verket är det tydligt att Garde älskar en språkstil som har släktskap med språket i klassiska essäer eller i sådana intellektuella texter som kunde förväntas attrahera deltagare i litterära salonger av ett något äldre snitt. Jag hyser inte tvivel om att Garde som domare talar med sina kunder på deras vis, alltså genom att använda ett enkelt och neutralt domarspråk, men i sina juridiska texter talar han gärna med sina kolleger på latin. Texterna fylls av uttryck på engelska, franska, tyska och latin. De innehåller både juridiska fraser, som knappast längre är kända för dagens yngre jurister, och hänvisningar och anspelningar till litteratur och musik, samt inte minst diverse bon mots som inte hör till standardfraserna i ett vardagssamtal på S-tåget. Utan att skämmas vågar jag erkänna att jag inte brukar använda ord och uttryck som "acquiescera", "narratio", "con tutta forza", "nomina sunt odiosa", "helt sans comparaison", "ethos", "in flagranti" etc. i mitt eget språk, speciellt inte när jag vill bli förstodd av yngre svenska studenter. Jag är inte heller säker på att liknelser som att använda en "damascenerklinga för att hugga ved", eller "en rygg som är lika sårbar som Siegfrieds" är helt lätta att fatta för alla.

Garde är uppenbarligen mycket medveten om sin egen faiblesse för just ett sådant språk och en sådan kulturell infallsvinkel. I den artikel som gäller erfarenheterna från Kronebanksaken berättar Garde att han vid ett domarmöte "blev attaperet" (sic!) av en landsdomare och att han i det sammanhanget måste erkänna "at en livslang kærlighed til romerspråget måske har farvet mit vocabularium mere end hvad godt er". I samma artikel berättar Garde också om en av försvararna i saken som en vacker komplimang för domaren i målet (alltså Garde) i sitt försvarstal verkningsfullt blandade gammal kultur och stor beläsenhet.

Texterna i samlingsvolymen gäller framför allt straffprocessuella frågor. Tre av texterna gäller § 925-problem, alltså problem som uppstår vid tillämpning av nämnda paragraf i den danska processlagen (retsplejeloven). Paragrafen innehåller en bestämmelse som möjliggör ett summariskt förfarande (dom omedelbart utan åtalsskrift) när den anklagade utan förbehåll tillstår brottet och han och åklagaren samtycker till ett sådant förfarande. Detta § 925-system är speciellt för Danmark och har ofta – och inte utan vissa goda skäl – jämförts med det anglosaxiska "plea bargaining-systemet". Alla dessa tre texter är tydligt riktade till en särskild målgrupp, nämligen andra danska praktiker.

Två av texterna gäller den särskilda processen när det gäller kyrkliga tros- och lärofrågor. Dessa texter bygger dels på Gardes egna erfarenheter, bl.a. som ordförande för en "provsteret" som skulle ta ställning till om en kvinnlig pastor i den danska folkkyrkan

genom sin privata livsföring levde upp till sådan moralkrav som skulle ställas på en kyrkans tjänare, samt på hans stora intresse för kyrkorättsliga frågor. Rättegångsförfarandet i sådana frågor som gäller tron och den rätta läran är naturligtvis alltid speciella, men de har också ett intresse med tanke på allmänna straffrättsliga och straffprocessuella principer (t.ex. konsekvenserna av den straffrättsliga legalitetsprincipens krav i en situation då de materiella normer som skall tillämpas ofta är gamla och oskrivna eller åtminstone oprecisa, samt frågan om vad en rättvis rättegång innebär i dessa fall).

Det är intressant att notera att Garde inte i det äldre bidraget (från år 1987) tar in aspekter som följer av Europakonventionen, medan det senare bidraget (från år 1997) just gäller kravet på en rättvis rättegång med stöd av denna konvention. Garde konstaterar att Europakonventionens krav inte berördes då den danska lagstiftningen om domstolsbehandlingen av kyrkliga lärofrågor ändrades (1992). Att dessa frågor tydligen förbigicks och förmodligen totalt förbisågs är inte bara ett dansk fenomen. Inte heller i Finland noterade man den koppling som måste göras till de internationella människorättingheternas krav på rättvis rättegång då det gäller förfarandet mot personer som i sitt handlande påstås avvika från vad som utgör den rätta tron och läran.

Vissa av bidragen i samlingsverket är små bokanmälningar eller berättelser som framför allt har ett värde som (seriös) underhållning. Detta gäller den anmälan som avser biografen över Stalins åklagare Vysjinskij ("Skjut de galna hundarna!"), beskrivningen av det brottmål som fått titeln "En afrikansk tragedie" och berättelsen om spiritism i en engelsk jurysak. Andra bidrag, som de tidigare nämnda artiklarna kring § 925-problem och artikeln med titeln "Kan De ikke give mig en dom på tre år i stedet?" samt det tryckta föredraget om samarbetet mellan domare och polismästrarna, utgår klart från dansk lagstiftning och danska förhållanden, med en begränsat intresse för läsare från andra länder. För läsare utanför Danmark är det uppenbart att de stora artiklarna som gäller ADB och straffprocessuella ingrepp (egentligen en mycket grundlig bokanmälan med flera kommentarer i marginalen), artikeln om DNA i straffprocessen samt alla de artiklar som berör Europakonventionen och dess krav på en rättvis rättegång har det största intresset. Också i övrigt menar jag att det är just dessa bidrag som väger tyngst.

Gardes syn på Europakonventionen, de internationella mänskliga rättigheterna och kravet på en rättvis rättegång är starkt kopplad till hans ställning som praktiskt verksam domare. Det är uppenbart – vilket Garde också själv öppet deklarerar – att han läser och tolkar Europakonventionen och de avgöranden som kommer från Strasbourg med tanke på praxis' krav och inte minst med beaktande av processekonomiska aspekter.

Det betyder att Garde anser att man – då ett beaktande av ett visst "människorättskrav" i praktiken innebär praktiska svårigheter eller negativa processekonomiska konsekvenser – inte skall gå längre än vad kravet mycket strikt tolkat kan förutsätta. Garde är alltså i och för sig positiv till de internationella mänskliga rättigheternas krav på en rättvis rättegång, i den form som dessa krav kan formuleras med stöd framför allt av artikel 6 i Europakonventionen, men samtidigt är han i detta avseende en minimalist. Innebörderna av dessa krav får inte överdrivas och det finns inte några skäl för att t.ex. ge den anklagade sådana rättigheter och friheter som går utöver det som verkligen har fastställts i Människorättsdomstolens domar, trots att en sådan utveckling möjligen kan motiveras av skäl som sammanhänger med rättssäkerheten.

"Rättvisan" består alltså av två sidor, där den ena utgörs av ett krav på en effektiv rättsskipning, med konsekvenser bl.a. för brottsoffren, medan den andra utgörs av kravet på rättssäkerhet med konsekvenser framför allt för den anklagade.

Gardes grunduppfattning framgår mycket tydligt i det tidigare nämnda bidrag som har titeln "Retfærdig rettergang set fra Strasbourg, Bergen och Hillerød". Han fastslår "Jeg tror ..., at en så vidtgående progressiv og dynamisk fortolkning er både nødvendig og potentielt skadelig for retsplejens effektivitet og hurtighed. Unødvendig derved, at menneskeretsorganernes praksis ikke eensidigt synes gå i retning mod en udvidelse af beskyttelsen. ... En ... progressiv ... fortolkning er ikke blot efter min opfattelse unødvendig, men kan også medføre uheldige resultater, særlig hvis de nationale domstole ængsteligt svækker straffeprocessens effektivitet på grund af uholdbare forventninger og konventionsorganernes reaktion i en hypotetisk fremtidig sag. ... Jeg er en tilstrækkelig forhærdet pragmatiker til at håbe, at der sættes en stopper for en sådan uheldig svækkelse af strafferetsplejen, men jeg kan ikke undgå at iagttage de nævnte tendenser."

Motsvarande grundinställning till Europakonventionen och dess krav framgår i flera av de andra bidragen i samlingsverket. Här behandlar Garde frågor som har högsta aktualitet inte bara i Danmark utan i alla stater som skall tillämpa Europakonventionen. Sådana frågor är inte minst de som gäller bevisupptagning utanför huvudförhandling, videoförhör med barn, anonyma vittnen och kravet på en opartisk, ojävig domare.

Jag är kanske inte direkt oenig med Garde i hans konklusioner när det gäller de enskilda frågorna. Men samtidigt är det klart att det finns – kanske till och med betydande – nyansskillnader mellan hans och min uppfattning. Gardes konklusion att en universitetsprofessor och en praktiskt verksam domare betraktar tingen från olika håll är förmodligen helt riktig. Till och med en kristallkula kan se olika ut när den betraktas från olika håll, och Europakonventionen och Människorättsdomstolens avgöranden är desvärre långt ifrån kristallklara.

Garde har i vissa fall försett bidragen i samlingsverket med efterskrifter. Ibland saknar jag emellertid i dem sådan information som kunde vara bra att få speciellt för en läsare som inte är fullt förtrogen med det som sker i Danmark. Också i vissa andra fall kunde kompletterande upplysningar ha varit på sin plats. Artikeln "Etik og Etikette" innehåller kommentarer till ett betänkande med titeln "Fagligt etiske problemer i strafferetsplejen". Det framgår dock inte vem som står för detta betänkande och inte heller var det har publicerats, eller dess vidare öden. För en läsare utanför Danmark skulle det också ofta ha varit praktiskt med mer information om vilket innehåll en bestämd bestämmelse i dansk lag har. Det är nog bara danska jurister som vet vad som står i § 762 stk. 1 nr. 3, respektive § 762 stk. 2 nr. 1.

En sådan kritik kan självfallet enkelt avfärdas med att samlingsverket primärt vänder sig till en dansk läsekrets. Det vore emellertid verkligen synd om läsekretsen i praktiken skulle begränsas till danska jurister. Boken är nämligen väldigt inspirerande och god.

Jag har funnit mycket få felaktigheter i texterna. I artikeln om Kronebankssaken nämns de särskilda svenska eko-domstolarna. Här skulle det ha varit på sin plats att i en efterskrift konstatera att dessa domstolar egentligen aldrig kom att fungera i praktiken. I en fotnot till artikeln om hörande av barn konstateras att fråga är om ett tryckt föredrag som Peter Garde höll i "Den danske Kriminalitetsforening". Antingen är det ett tryckfel, eller så har Peter Garde då han gjorde research för sin stora fina historik över Den danske Kriminalistforening till dess 100 års jubileum 1999 (tryckt som särnummer av NTFK 1999) kommit på någonting spännande som inte getts större offentlighet i föreningens annaler. Fråga är då – som Garde själv skulle ha uttryckt det – om en omedveten "lapsus linguae".

Per Ole Träskman
Lunds universitet

Noter:

¹ Följande bidrag i samlingsverket har tidigare publicerats i NTFK: Erfaringer ved håndtering af Kronebanksagen (1990), Skjut de galna hundarna (1991), Afhøring af børn (1992), EDB og de straffeprocessuelle tvangsindgreb (1993), DNA i straffeprocessen (1995), och Spiritisme i nævningetinget (1996).

Internationale Perspektiven in Kriminologie und Strafrecht. Festschrift für Günter Kaiser zum 70. Geburtstag herausgegeben von Hans-Jörg Albrecht, Frieder Dünkel, Hans-Jürgen Kerner, Josef Kürzinger, Heinz Schöch, Klaus Sessar, Bernhard Villmow. Duncker & Humblot. Berlin 1998.

Festskrifter som publiceras för äldre, etablerade forskare är en speciell typ av monument som förutsätter särskilda koder för tolkning. Det är inte särskilt ofta som festskrifterna innehåller sådana bidrag som verkligen för vetenskapen vidare. Det handlar mycket mera om markeringar. För det första: den person som festskriften tillägnas är en viktig person. Och det är viktigt att detta markeras genom en festskrift. För det andra: ju viktigare föremålet för festskriften är desto större skall den kör som lovprisar honom i festskriften vara. Hans (sällan hennes) betydelse manifesteras ju just genom att det finns så många personer som vill delta i festskriften. För det tredje: det är också betydelsefullt att markera att man är en av de författare som medverkar i festskriften. Det betyder ju att man förstått att festskriftens föremål och hans forskningsbidrag är viktiga. Genom detta blir man ju också själv viktig. De som inte förstått betydelsen av festföremålet och hans forskning, och därför inte medverkar i festskriften, kan ju inte vara särskilt framträdande forskare då de inte förstått betydelsen av festföremålet och hans forskning - som ju just markeras genom festskriften.

Detta är en stereotyp och elak tolkning av festskrifter. Det är också självklart att den inte är helt rättvis. Det finns till all lycka flera exempel på annorlunda festskrifter, och det finns också exempel på viktiga forskningsbidrag som publicerats just i festskrifter. Men alla stereotyper innehåller åtminstone en gnutta sanning, som i bland tränger sig på - också då man fördomsfritt försöker läsa en ny festskrift.

Günter Kaiser är en internationellt mycket känd kriminolog. Från år 1973 fram till sin pensionering var han ledare för den kriminologiska avdelningen av förmodligen världens viktigaste forskningsinstitut för straffrättslig och kriminologisk forskning, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht i Freiburg. Samtidigt hade han ett otal andra nationella och internationella uppdrag. Hans renommé framgår bl a av att är hedersdoktor vid universiteten i Miskolc (Ungern), Breslau (Polen), San Sebastian (Spanien), Tokyo och Athen.

Vid sin sjuttio-års födelsedag fick Günter Kaiser därför helt självklart en festskrift som tillägnades honom och hans livsverk. Skriften består av två stora volymer på sammanlagt cirka 1700 sidor. 88 författare bidrar i festskriften, med artiklar som grupperats under ett antal teman som "kriminologisk teori och forskning", "brott och samhälle", "kriminalpolitik och kriminalprevention", "ungdomsbrottslighet och ungdomsstraffrätt", "straffverkställighet och straffverkställighetsrätten", "straffrätt", "straffprocessrätt" samt "utländsk straff- och straffprocessrätt samt komparativ straffrätt".

En detaljerad granskning av "Festschrift für Günter Kaiser zum 70. Geburtstag" kan omöjliggöras i detta sammanhang. Den innehåller alltför mycket för detta – och till all lycka också vissa intressanta bidrag. Men många av bidragen förefaller nog ganska likgiltiga om de bara värderas som produkter av kriminalvetenskaplig forskning.

Ett begränsat antal personer från den nordiska forskningsmiljön bidrar i festskriften. För en person inom denna miljö förefaller nog detta urval, om det är meningen att detta skall återspegla det viktigaste inom den kriminologiska och straffrättsliga forskningen i Norden under den tid Kaiser varit aktiv, något skevt. I och för sig finns det goda skäl för att de nordiska forskare som bidrar i festskriften har utvalts, men en god och fullödig presentation av den kriminologiska och straffrättsliga forskningen i Norden kan de nog inte bidra med. Men ett sådant representativt syfte är ju vanligen inte heller det avgörande kriteriet för hur en festskrift redigeras. Vad som kan vara beklagligt är att de få bidragen, av sådana som inte känner den nordiska miljön, uppfattas som representativa och heltäckande för miljön.

Ulla V. Bondeson bidrar med en artikel som gäller interaktionen mellan den kriminologiska forskningen och kriminalpolitiken. Fråga är om ett omarbetat bidrag av någonting som för en nordisk publik redan tidigare publicerats i samband med de nordiska kriminologiska forskningsseminarier som berört dessa frågor. I det aktuella bidraget beklagar Bondeson den ovilja som finns bland de politiska beslutsfattarna att beakta kriminologiska forskningsresultat som en grund för sina beslut. Detta är tyvärr ett välkänt fenomen också i Norden, trots att de kriminologiska forskarnas möjligheter här att påverka beslutsfattandet helt klart är bättre än i de flesta andra delar av världen. I motsats till Bondeson tror jag inte att denna ovilja att använda sig av den kriminalvetenskapliga forskningens resultat är riktigt så selektivt som hon beskriver det. Oviljan är alltså mer generell än selektiv, eller om den är selektiv sker selektionen mer utgående från allmänpolitiska värderingar än utgående från individuella bedömningar av forskaren, eller från sådana "konjunkturavvikande" kriminalvetenskapliga ideologier som Bondeson antyder.

Ett annat danskt bidrag är Jørgen Jepsens om det danska "rockerkriget", alltså om våldsamheterna mellan framför allt MC-klubbarna Hells Angels och Bandidos. Vad Jepsen framför allt kretsar kring är om reaktionerna mot detta krig kan uppfattas som en utslag av moralisk panik. Jepsens analys går i ganska välkända banor. Vad han betonar är att den politiska manifestationen framför allt från socialdemokratisk sida berodde på ett välkommet tillfälle att [åter]eröva kommandot över kriminalpolitiken genom att visa hur hårdt mot brottslighet som man egentligen är inom detta parti. "The creation of an out-group has been important for the Danish Social Democrats in a situation, where the party has seen more and more of its core voters defecting the right-wing parties – or to the far left. Crime in general, violence in particular and the rockers even more prominently as symbols of concern and visible objects of public condemnation have been good enemies The role of the rockers is symbolic. The rockers have done the Social Democrats a great favor by presenting such a visible demonstration of deviance – and its demise. By "stealing the issue of crime from the right wing" the Social Democrats in Denmark have followed the footsteps of (New) Labor in England and Bill Clinton in the USA."

Den svenska kriminalvetenskapen företräds av Knut Sveri. Vad han behandlar är frågan om polisens beväpning. Vad han gör är egentligen inte annat än att helt berättigat peka på behovet av forskning som gäller möjliga handlingsmodellerna från polisens sida i

utsatta situationer om de är, respektive inte är, beväpnade. Det finska bidraget har skrivits av Raimo Lahti och gäller den finska kriminalpolitikens utveckling. För dem som någon gång har läst något om detta tema tidigare av Raimo Lahti – och det har det med tiden funnits många tillfällen till – innehåller bidraget knappast något nytt.

Per Ole Träskman
Lunds universitet